

Мирослав Љ. Бркић*

Факултет политичких наука Универзитета у Београду

Милош Ж. Костић**

*Геронтолошки центар Нови Сад,
РЈ: Прихватилиште за бескућнике*

УЗРОЦИ БЕСКУЋНИШТВА У ВОЈВОДИНИ

Сажетак

Бескућништво описује стање људи који немају стално место боравка и нису у могућности да га стекну. Бескућништво као такво утиче на велики број људи, независно од пола и старости, прати га посебан начин и стил живота, као и посебан систем вредности који има елементе субкултуре. Кроз испитивање корисника Прихвати-лишта и прихватне станице у Новом Саду, као једине организова-не услуге социјалне заштите бескућника на територији Војводине, аутори овог рада ће покушати да испитају главне узроке и факторе који доприносе настанку бескућништва у Војводини, и то све у ци-љу бољег разумевања проблема са којима се бескућници суочавају. Такође, у раду се указује на ризичне групе бескућништва, као и на ургентност потребе за креирањем програма превенције, односно стратегија за решавања проблема бескућништва.

Кључне речи: сиромаштво, бескућништво, узроци, прихватилиште.

* Редовни професор

** Мастер социјалног рада

1. ПОЈАМ И УЗРОЦИ БЕСКУЋНИШТВА

Бескућници представљају екстремни вид маргинализације и угрожавања основних људских права. Када се говори о бескућницима, обично се прво помисли на људе без крова над главом који спавају на улици. Ипак, људи који спавају на улици и јавним просторијама су највидљивија форма бескућништва која представља само врх леденог брега.

Бескућништво спада у најкомплекснији вид социјалне искључености, која је сложен и вишедимензионалан феномен. Она се дефинише као „процес којим су одређени појединци гурнути на ивицу друштва, и спречени у пуном учествовању у друштву због сиромаштва или недостатака основних знања или као резултат дискриминације.”¹⁾

Бескућници представљају популацију која је социјално искључена из свих друштвених система, без основних услова за живот, и са свим обележјима маргиналне друштвене групе. Основна класификацији полази од поделе на апсолутно и релативно бескућништво.²⁾

Апсолутно бескућништво се дефинише као ситуација у којој појединац или породица нема уопште стан или борави у привременом склоништу. То укључује оне који живе у парковима, на улицама, у склоништима, у привременим објектима, затим оне који се налазе у привременом смештају код пријатеља или родбине и оне који живе у импровизованом склоништу (напуштеним аутомобилима, вагонима).

Релативно бескућништво представља ситуацију у којој домови људи не испуњавају основне стандарде. Ово укључује ситуације да кућа/стан нема адекватну заштиту од непогода, нема приступ чистој води, да се налази далеко од посла, школе, болнице што онемогућава образовање, лечење и запошљавање, као и да не пружа осећање личне сигурности.

Године 2009. на Конференцији европских статистичара (Conference of European Statisticians) и Економске комисије Уједињених нација за Европу, која је одржана у Женеви, група експерата

1) Council of European Union, *Joint report by the Commission and the Council of social inclusion*, Brussels. 2004, p. 8.

2) Marpsat, M. *The problem of definitions: points of similarity and difference, cuhpconference paper*, Brussels. 2005, p. 65.

за попис становништва и домаћинства поделила је бескућнике у две велике групе:³⁾

(а) Примарни бескућници (енгл. *rooflessness*) - лица која живе на улицама, без било каквог склоништа;

(б) Секундарни бескућници - у овој категорији се налазе лица која немају стално место боравка, која често мењају смештај (укључујући станове, склоништа и институције за бескућнике или друга места становања). Најкраће речено, то су она лица која живе у приватним становима, али без сталне адресе.

Није лако одредити који су кључни узроци који доводе до бескућништва, јер је бескућништво сложен феномен са великим бројем потенцијалних узрока који настају као последица нарушене интеракције између појединца и окружења, односно, интеракције између структуралних фактора, личних и породичних историја, као и индивидуалних карактеристика. Свака особа која је дошла у стање бескућништва, представља посебну индивидуу, и оно што је код једне особе проузроковало стање бескућништва, не мора да значи да ће исто проузроковати и код неке друге особе. С тим у вези издвојило се неколико теоријско–практичних приступа у тумачењу узрока бескућништва, као што су:

1. **Конзервативни приступ:** бескућништво је резултат индивидуалних недостатака и личне патологије – „лењи” или „луди” или психичких поремећаја узрокованих тешким менталним болестима и болестима зависности.⁴⁾

2. **Структурални приступ:** заговорници овог приступа наводе како би у друштву које би функционисало без било каквих без индивидуалних патологија бескућништво и даље постојало, јер нема довољно станова за све. Као критику на конзервативни приступ, износе да су индивидуалне дисфункције код бескућника условљене структуралним факторима.⁵⁾

3. **Интегративни приступ:** у објашњењу бескућништва почива на идеји да структурални фактори дефинишу ризик, али да се лична историја појединца мора узети у обзир ради схватања ко ће заиста постати бескућник. Бескућништво по овом приступу погађа оне појединце и породице код којих постоји истовремено деловање обе групе фактора.⁶⁾

3) <http://www.feantsa.org/files/freshstart/toolkist/ethos.pdf>

4) Ravenhill, M. *The Culture of Homelessness*, Aashtage, Aldershot, 2008, p.15.

5) Ringheim K. *At Risk of Homelessness: The Roles of Income and Rent*, Institute for Research on Poverty at the University of Wisconsin, Madison, 1990, p. 21.

6) *Ibid*, p. 22.

2. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања огледа се у анализи бескућништва у Војводини, са становишта узрока, последица и положаја бескућника.

Међу циљевима истраживања издвајамо:

Општи циљ: Испитивање етиолошких фактора који доприносе настанку бескућништва у Војводини;

Посебне циљеве:

1. Испитивање социјално-демографских карактеристика корисника Прихватилишта и прихватне станице у Новом Саду;
2. Анализа доступних облика помоћи и подршке бескућницима;
3. Испитивање потреба за развој нових облика у циљу адекватнијег решавања проблема бескућништва;
4. Идентификовање фактора ризика за настанак бескућништва;

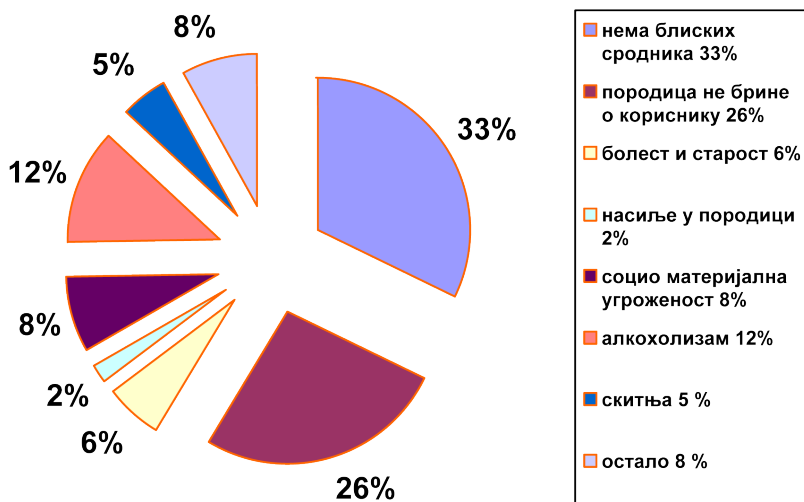
Истраживање је обављено на узорку од 68 корисника Прихватилишта и прихватне станице у Новом Саду. Коришћене методе су структурирани интервју и анализа секундарних извора података (анализа досијеа корисника)

3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

3.1. Узроци бескућништва

Према одговорима испитаника најчешћи разлози за коришћење услуга прихватилишта и прихватне станице су непостојање блиских сродника (33%) и изостанак породичне бриге (26 %). Ови разлози се могу сматрати и структуралним и индивидуалним, јер свакако указује на немогућност или немоћ породице да пружи адекватну бригу. Остали разлози, које наводи 12% испитаника, јесу болести зависности, односно алкохолизам, који је нарочито заступљен код мушке популације. Потом следи социјално-материјална угроженост (8%), болест и старост (6%), који је најчешће навођен разлог код популације старије од 65 година.

Графикон 1: Узроци бескућништва

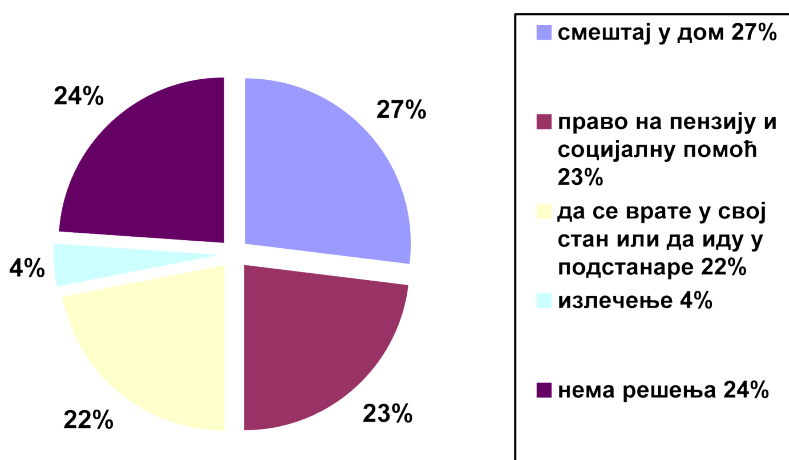

Када су у питању разлози бескућништва, неки од корисника су дали следеће одговоре: *Лоша инвестиција и погрешна процена сопствених могућности, Лоша срећа, Препустио сам се животу, шта буде буде, Олако сам схватио живот, Алкохол је један од порока од којих сам се могао бранити, али као да нисам хтео, Главни разлог тренутне ситуације сам ја својом лабилношћу и алкохолом, кад код крене како не треба, ја кренем да пијем.*

Из ових и других сличних одговора корисника, као и из бројних индивидуалних разговора обављених са њима, може се закључити да је већина корисника свесна ситуације у којој се налази, те да имају одређен ниво самокритичности, када су у питању лични разлози, односно поступци које су довели до стања бескућништва. Свакако на оваква схватања корисника треба гледати као на „потенцијалну снагу” која је неопходна да би се нашло трајно и одрживо решење за ову популацију.

На питање која су **очекивана решења изласка из тренутне ситуације**, највише корисника очекује да буде смештено у дом (27%), затим да оствари право на пензију или на социјалну помоћ (22%), да се врати у свој стан, или да иде у подстанаре (22%). Било какво решења не види 24% испитаника.

Графикон 2. Очекивана решења

У погледу сопствених капацитета, за излазак из ситуације у којој се налазе, већина корисника је одговорила да ништа не може да учини (41%). Уколико се овој групи додају и они који нису одговорили на постављено питање (23%), јасно је да већина испитаника нема вере у сопствене капацитете за промену ситуације. Тек сваки седми испитаник наводи активистички одговор који се односи на проналажење посла (14 %).

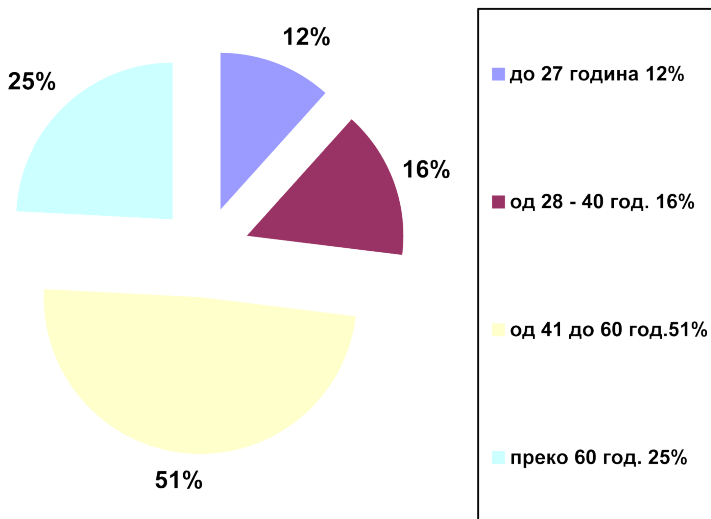
3.2. Личне карактеристике корисника

Мушкарци (61%) доминирају у структури корисника прихватилишта. На основу ових резултата може се констатовати да су знатно чешће присутни у популацији бескућника.

Ови подаци показују да у односу на полну и старосну структуру корисника бескућници у Војводини најчешће мушкарци, средње животне доби. Упоређујући са резултатима истраживања које је спровео *Housing center*, полна и старосна структура су сличне. Просечан корисник Прихватилишта у Србији, према споменутом истраживању је мушкарац, стар између 51-65 година.⁷⁾

7) Жарковић Б. Петровић, М. Тимотијевић, М. *Без куће без дома: резултати истраживања бескућништва у Србији*. Housing center, Београд, 2012, стр. 21.

Графикон 3: структура корисника према старости

Табела 1: Структура корисника према образовном статусу :

Ниво образовања	Истраживање	Извештај Прихвати-лишта за 2012 годину	Извештај Прихватне станице за 2012 годину
Без школе / незавршена ОШ	12 (17 %)	28 (26%)	26 (22%)
ОШ	18 (26,4 %)	24 (22%)	42 (35%)
ССС / КВ / ВКВ	38 (59%)	44 (41%)	41(34%)
ВСС	2 (3%)	8 (7%)	10 (1%)

Иако је претпоставка била да је већина корисника ниског образовног статуса, приметно је да је неочекивано висок број корисника средње стручне спреме. Само у 2012. години услуге Прихватилица и Прихватне станице је користило 85 корисника ССС, што је близу 40%.⁸⁾ Ово је забрињавајући податак, јер указује на то да проблем и ризик од бескућништва постаје све масовнији и да погађа и друге категорије становништва, а не само лица без обра-

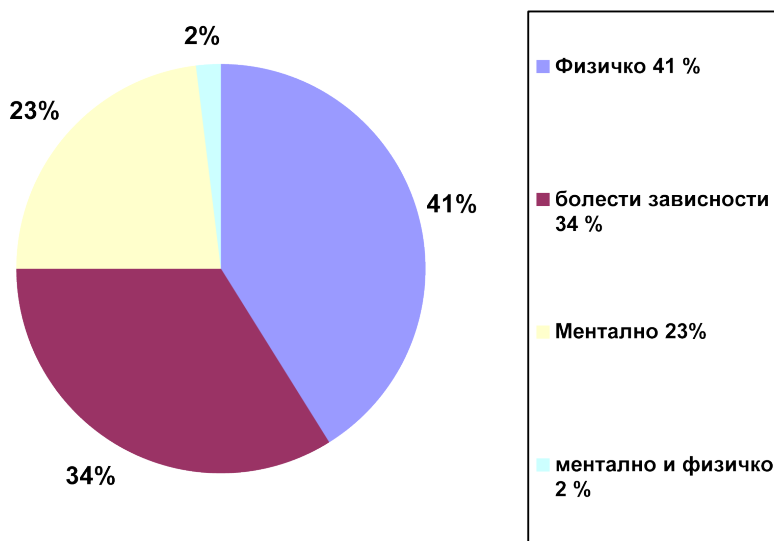
8) Образовни ниво корисника Прихватилица и прихватне станице, је сличан образовном нивоу у Србији. Према подацима са последњег пописа из 2011 године, највећи број становника има средњу стручну спрему, око 48%. Према: wordpress.com/obrazovna-struktura-stanovnistva-republike-srbije-popis-2011.

зовања или са нижом стручном спремом. Та лица су углавном жртве транзиције, те стога више и не говоримо о „класичним бескућницима”.

3.3. Здравствено стање корисника

Неадекватан здравствени статус праћен сиромаштвом сматра се једним од најзначајнијих узрока бескућништва. Нарочито се сматра да болести зависности, пре свега алкохолизам, доприносе настанку ове појаве.

Графикон 4: Врста обољења

Према резултатима истраживања, када је у питању здравствено стање, највећи број корисника има дијагностиковано хронично физичко обољење (41%), док проблеме са болестима зависности има 34% испитаника, од чега најчешће са алкохолизмом (79%) од укупног броја оболелих од ПАС-а. Ментално оболелих лица је 23%, док 2% има ментално и физичко обољење.

Резултати овог истраживања показују да је алкохолизам један од најчесталијих фактора бескућништва у Војводини, нарочито код мушке популације.

3.4. Породичне карактеристике

Одсуство породице, односно породичне подршке сматра се једним од најзначајнијих узрока бескућништва.

На питање из упитника да ли имају деце 68% испитаних одговорило је да има, док је 32% одговорило негативно. Индикативан је податак да чак 86 % оних који имају децу већ дуже време нису у контакту са њима, као и са другим блиским сродницима. Извештај Прихватилишта за 2012. годину, показује сличне тенденције. Наиме, од укупно 106 корисника, контакт са сродницима није имало њих 93, или 88%. Из ових података несумњиво се може закључити да већина бескућника у Војводини има лоше везе са децом, односно другим блиским сродницима, што се рефлектује на њихову животну ситуацију.

Породични проблеми се могу сматрати једним од разлога неостваривања контаката са блиским сродницима, а такође и једним од потенцијалних узрока бескућништва. Близу 58% корисника је рекло да је имало проблеме са другим члановима, пре свега са супружницима. Велики број испитаника, који нису у контакту са сродницима, критички процењује разлоге за то (*Нисам им био ту кад им је било најпотребније, не треба им ни сада, Не желим да сам иком на терету*).

3.5. Социјално – економске карактеристике

Према резултатима истраживања већина корисника, односно њих 80% се налази у категорији „материјално угрожених лица”, односно лица која немају никаква примања, док су 7% лични, а 3% породични пензионери.

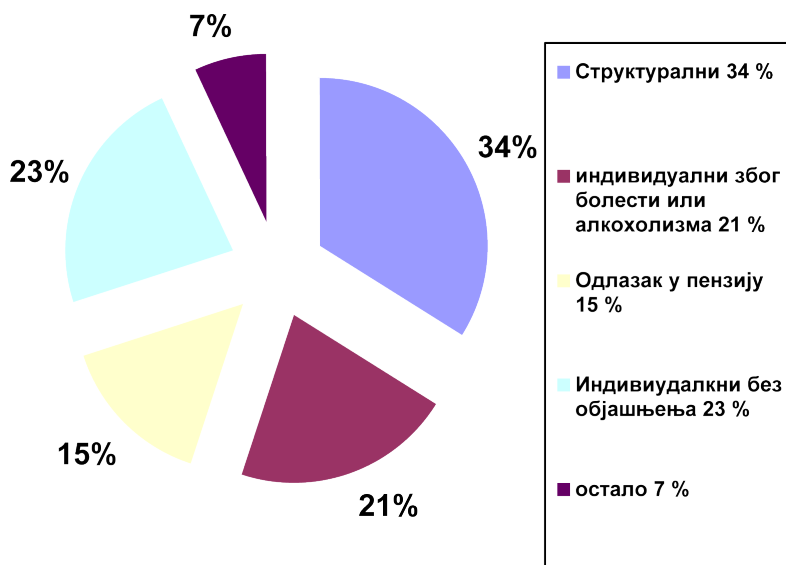
На питање да ли је неко од чланова породице био корисник неких од услуга социјалне заштите, 23% је одговорило потврдно, а 77 % да није користило ниједну од услуга социјалне заштите. Ово је још један податак који указује да бескућници не долазе више само из тзв. „зачараног круга сиромаштва” и да репродукција није више једна од основних карактеристика⁹⁾ већ да постоје нове жртве „транзиције” које су у ризику од бескућништва.

Што се тиче занимања, највећи број корисника је радио у тзв. услужној делатности. Око 41% је пружало одређену врсту занатских услуга, (зидари, механичари, итд.) док се њих 35% бавило физичким радом. Стручним и административним радом се бавило 15%, а без занимања је 9% . Овај податак је свакако вредан пажње, јер указује на то да нису више само особе које су без занимања у ризику од бескућништва, већ се у ризику од бескућништва налазе и особе које имају неко занимање, али који су негативним деловањем структуралних фактора (технолошки вишак, приватизација) и лич-

9) Милосав Милосављевић, *Девација и друштво*, Драганић, Београд, 2003, стр. 34.

них фактора (алкохолизам, или нека физичка, односно ментална болест) остали без основних прихода за живот.

Графикон 5: Разлози за губитак претходног запослења

Највећи број корисника (41%) је радио у државној фирми, а према наводима 34% испитаника су изгубили посао изгубили деловања структуралних фактора (технолошки вишкови, реструктурирање и приватизација предузећа). Ови подаци су слични подацима из истраживања које је спровео *Hausing center* где су такође заступљени структурални разлози са 27% као најчешћи узрок губитка запослења бескућника у Србији.¹⁰ Ови резултати поткрепљују тезу да се значајан број бескућника регрутује из редова жртава транзиције, који се нису прилагодили новонасталим околностима. Овоме треба додати и проблеме зависности и сиромаштва, који су постали још израженији са губитком посла.

Поред ових резултата, податак који такође наводи на претпоставку да су многи жртве транзиције јесте да је од укупног броја испитаника 57% пре доласка у Прихватилиште и прихватну станицу живело у граду док је 43% живело на селу. Некада су се бескућници пре свега регрутовали из сеоских подручја, ниске квалификационе структуре, који из различитих разлога нису успели да се интегришу у градску средину.

10) Жарковић Б. Петровић, М. Тимотијевић, *Ibid*, стр. 32.

На основу ових података може се закључити да већина бескућника у Војводини нема никаква примања, односно да се налази у стању апсолутног бескућништва. Такође, подаци показују и приметан пораст броја особа који су остали без посла због структуралних разлога. С тим у вези може се претпоставити да су транзиционе промене један од главних узрока зашто је већина бескућника остала без основних прихода.

3.6. Стамбени статус

Када су у питању услови становања, већина корисника је живели у изузетно нехуманим и нехигијенским условима.

Табела 2: Место становања пре доласка у Прихватилиште:

На улици / напуштени објекат	28 (41%)
Породична кућа	18 (26 %)
Подстанар	16 (23 %)
Стан у друш. Власништву	3 (4%)
Код рођака / пријатеља	3 (4 %)

Водоводну и електро инсталације у стану није имало 38 % испитаника, а 44% није имало купатило. Разлог томе јесте да је већина корисника живела на улици или у неком напуштеном објекту. Ови подаци показују да је већина бескућника стамбено незбринута. Нажалост, корисници прихватне станице и дневног боравка у Новом Саду, који не могу бити смештени у Прихватилиште у Футогу због малог капацитета, већ могу само у току дана да буду у прихvatној станици, и даље углавном време проводе на улици. Проблем је последњих година донекле решен једино преко зиме, тако што су надлежни из ЦСР у Новом Саду отварали 2 контејнера са укупно 24 лежајева, где бескућници могу да буду од 19 сати увече до 7 сати ујутру.

ЛИТЕРАТУРА

- Жарковић Б, Петровић М, Тимотијевић, М: *Без куће без дома: резултати истраживања бескућништва у Србији*. Housing center, Београд, 2012.
- Милосављевић Милосав. *Девујација и друштво*. Драганић, Београд, 2003.
- Council of European Union , *Joint report by the Commission and the Council of social inclusion*, Brussels. 2004.
- Marpat, M. *The problem of definitions: points of similarity and difference, cuhp-conference paper*, Brussels, 2005.
- Ravenhill, M. *The Culture of Homelessness*. Aashtage. Aldershot, 2008

Ringheim K. *At Risk of Homelessness: The Roles of Income and Rent*. Institute for Research on Poverty at the University of Wisconsin, Madison. 1990.

Интернет адресе:

<http://www.feantsa.org/files/freshstart/toolkit/ethos.pdf>

<https://wordpress.com/obrazovna-struktura-stanovnistva-republike-srbije-popis-2011>.

Miroslav Lj. Brkic, Milos Z. Kostic

THE CAUSES OF THE HOMELESSNESS IN VOJVODINA

Resume

The causes of the homelessness in Vojvodina are multiple and multidimensional.

In most cases this is the interaction between structural factors as well as family histories. The individual characteristics that lead to a distortion of the interaction between the individual and environment play role in homelessness too. Sometimes when we speak about individual factors such as substance abuse, neurotic and mood disorders, we can not precisely define what are the causes, and what are the consequences. That is all because a person who has a e.g. problem with alcohol has a reduced ability to be fully integrated into society, but homelessness as a way of life can also affect the occurrence of various disorders. Most of the homeless in Vojvodina is in this condition because of exclusion from housing, employment and educational system, health care and information flows. The important factor associated to the homelessness is a lack of, or a total absence of social networks. that is, the adequate family systems, which is why the homeless people are less capable to cope with life's challenges. The only service from the social care which is related to the homeless is the service provided by Homeless Shelter. The Shelter provides the urgent care for persons in the state of social need.

Key words: poverty, homelessness, causes, homeless, shelters.

* Овај рад је примљен 20. марта 2015. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 20. априла 2015. године.